नेपालमा ग्रामीण गरिबीको विश्लेषण

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र संकाय, अर्थशास्त्र शिक्षा विभाग,
स्नातकोत्तर तह चौथो सेमेस्टरको आंशिक आवश्यकता
परिपूर्तिका लागि प्रस्तुत
शोधपत्र

प्रस्तुतकर्ता
भरत पुन
क्याम्पस रोल नं. : ३२४
परीक्षा क्रमाङ्क : ७४२८३५१
त्रि.वि. दर्ता नं. : ९-२-३२०-७-२०१३

अर्थशास्त्र शिक्षा विभाग
शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
कीर्तिपुर, काठमाडौँ
२०७८

प्रतिवद्धतापत्र (DECLARATION)

प्रस्तुत शोधपत्र **नेपालमा ग्रामीण गरिबीको विश्लेषण : सल्यान जिल्ला कालिमाटी गाउँपालिकाको एक अध्ययन** त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र संकाय, अर्थशास्त्र केन्द्रीय विभाग, स्नातकोत्तर तह चौथो सेमेस्टरको आंशिक पाठ्यभार पूरा गर्नका लागि तयार पारिएको हो । यो शोधपत्र शोधनिर्देशक प्रा. डा. सूर्य बहादुर थापाको सुपरीवेक्षण तथा निर्देशनमा तयार पारिएको हो । यस शोधपत्रमा प्रयोग गरिएका सामग्रीको स्रोत स्पष्ट रूपमा खुलाइएको छ भने यसमा प्रयोग भएका कुराहरू अन्य कुनै पनि ठाउँमा प्रयोग नगरिएको र त्रिभुवन विश्वविद्यालयको शोध मापदण्डको आधारमा गरिएको कुरामा प्रतिबद्धता व्यक्त गर्दछु ।

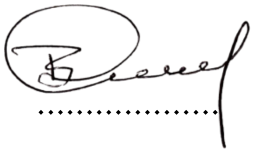

....

भरत पुन

(शोधकर्ता)

मिति : २०७८/०८/२२

सिफारिस-पत्र (RECOMMENDATION LETTER)

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र संकाय, अर्थशास्त्र केन्द्रीय विभाग, स्नातकोत्तर तह एम. एड. चौथो सेमेष्टरको आंशिक पाठ्यभार पूरा गर्नका लागि **नेपालमा ग्रामीण गरिबीको विश्लेषण : सल्यान जिल्ला कालिमाटी गाउँपालिकाको अध्ययन** शीर्षकमा मेरो निर्देशनमा यस क्याम्पसका छात्र भरत पुनले तयार पार्नु भएको हो । उक्त शोधपत्र स्वीकृतिको लागि सिफारिस गर्दछु ।

....

प्रा.डा. सूर्य बहादुर थापा

(शोधनिर्देशक)

अर्थशास्त्र केन्द्रीय विभाग

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

कीर्तिपुर, काठमाडौँ

मिति : २०७८/०८/२२

स्वीकृती -पत्र (LETTER OF APPROVAL)

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र संकाय, अर्थशास्त्र केन्द्रीय विभाग, स्नातकोत्तर तह एम. एड. चौथो सेमेस्टरको आंशिक पाठ्यभार पूरा गर्नका लागि **नेपालमा ग्रामीण गरिबीको विश्लेषण : सल्यान जिल्ला कालिमाटी गाउँपालिकाको अध्ययन** शीर्षकमा यस क्याम्पसका छात्र भरत पुनद्वारा तयार पारिएको शोधपत्र यस मूल्याङ्कन समितिबाट स्नातकोत्तर उपाधीको लागि स्वीकृत गरिएको छ ।

शोधपत्र मूल्याङ्कन समिति

१. सह प्रा. श्री . विष्णु बहादुर लुइटेल (विभागीय प्रमुख) ....

२. सहप्रा. श्री. नरेन्द्र कटुवाल (वाह्य परीक्षक) ....

३. प्रा.डा. श्री. सूर्य बहादुर थापा (आन्तरिक परीक्षक) ....

मिति : २०७८/०८/२२

कृतज्ञता ज्ञापन (ACKNOWLEDGEMENTS)

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र संकाय, अर्थशास्त्र केन्द्रीय विभाग, स्नातकोत्तर तह (एम. एड.) चौथो सेमेस्टरको आंशिक आवश्यकता परिपूर्तिका लागि **नेपालमा ग्रामीण गरिबीको विश्लेषण : सल्यान जिल्ला कालिमाटी गाउँपालिको अध्ययन** शीर्षकमा शोधपत्र तयार गरिएको छ । शोधपत्रको लागि शोध प्रस्तावना स्वीकृत गरी शोधपत्र तयार गर्न महत्वपूर्ण अवसर प्रदान गर्नुहुने अर्थशास्त्र शिक्षा विभागका विभागीय प्रमुख आदरणीय गुरू सह प्रा. श्री. विष्णु बहादुर लुइटेलज्यूप्रति आभार व्यक्त गर्दछु ।

शोधकार्य आफै एक जटिल कार्य हो । यो कार्यलाई प्रभावकारी ढङ्गले सम्पन्न गर्नको लागि शोध प्रस्तावनादेखि शोधपत्रको तयारी तथा अन्तिम मूल्याङ्कनसम्म सरल तरिकाले अमूल्य सल्लाह, सुझाव, हौसला र कुशल निर्देशन गर्नुहुने अर्थशास्त्र विभागका आदरणीय गुरु श्री. डा. सूर्य बहादुर थापाज्यूप्रति आभार व्यक्त गर्न चाहन्छु । त्यसैगरी, अर्थशास्त्र शिक्षा विभागका श्रद्धेय गुरुहरू प्रा.डा. विनयकुमार कुसियैत, उपप्रा. श्री. पद्मा कोइराला, उपप्रा. श्री. मिनराज पौडेल लगायत सम्पूर्ण गुरूहरूमा हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

त्यसैगरी अध्ययनको छनोटमा परेका सल्यान जिल्लाका कालिमाटी गाउँपालिका वडा नं. ४ को वडा कार्यालय र सोही वडामा बसोबास गर्ने आमाबुवा, दाजुभाइ तथा दिदीबहिनीहरूप्रति र छनोटमा परेका १०० घरधुरीप्रति विशेष आभार व्यक्त गर्न चाहन्छु । अमूल्य सल्लाह, सुझाव, प्रेरणा, प्रोत्साहन र सहयोग गरी विश्वविद्यालयसम्मको अध्ययन पूरा गर्न सरसहयोग तथा लगानी गर्ने मेरा पूजनीय पिता हिरालाल पुन माता मायादेवी पुन लगात आफन्तजनप्रति आभार व्यक्त गर्दछु । त्यसैगरी शोधपत्र लेखनको क्रममा मलाई प्रत्यक्ष तथा परोक्षरूपमा सहयोग गर्नुहुने आत्मीय मित्रहरू प्रति धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु ।

शोधसार (ABSTRACT)

गरिबी आफैमा एक महत्वपूर्ण परिवेश हो, जुन परिवेश भित्र कमजोर आर्थिक अवस्था, निम्न जिवनस्तर तथा गुणस्तरीय तत्वहरूको अभाव जस्ता विषयहरू पर्दछन् । प्रस्तुत अध्ययन नेपालको ग्रामीण गरिबीसँग सम्बन्धित छ । पाँच अध्यायमा विभाजित प्रस्तुत अध्ययनको पहिलो अध्ययायमा परिचय, दोस्रोमा पूर्वकार्यको समीक्षा, तेस्रोमा अनुसन्धान विधि, चौथोमा तथ्याङ्क संकलन तथा विश्लेषण र अध्याय पाँचमा सारांश, निष्र्कष र सुझाव रहेका छन् । प्रस्तुत अध्ययन छनोट गरिएको क्षेत्रमा सामाजिक तथा आर्थिक अवस्था कस्तो छ ? ग्रामीण बासिन्दाको आम्दानीका स्रोतहरु के-के हुन् ? यस क्षेत्रका बासिन्दाले कुन-कुन क्षेत्रमा के कति खर्च गर्दछन् ? बासिन्दाको भु-स्वामित्व, पशुपन्क्षीको स्वामित्व, शैक्षिक उपलब्धी, कूल घरायसी आय तथा प्रतिव्यक्ति आम्दानी के कति रहेको छ ? अध्ययन क्षेत्रमा भौतिक पूर्वाधारको स्थिति के कस्तो छ ? अध्ययन क्षेत्रमा गरिबी बढ्नुका कारणहरु के के हुन र देखापरेको गरिबीलाई कसरी न्यूनीकरण गर्न सकिन्छ ? भन्ने जस्ता समस्यामा केन्द्रित छ ।

प्रस्तुत अध्ययनको उद्देश्यहरूमा ग्रामीण समुदायमा गरिबीको पहिचान गर्नु, ग्रामीण गरिबी अन्तराल गणना गर्नु र गरिबीको कारण पत्ता लगाई समाधानका लागि सुझाव प्रस्तुत गर्नु रहेका छन् भने यो अध्ययन सल्यान जिल्ला कालिमाटी गाउँपालिका वडा नं.४ मा मात्र केन्द्रित रहेको छ । यस अध्ययनमा आर्थिक अवस्था र त्यसको विश्लेषणको लागि पेशा, आम्दानी, खर्च, बचतलाई मात्र आधार मानिएको छ । अध्ययनमा प्राथमिक र द्वितीय स्रोतबाट प्राप्त जानकारी मात्र समावेश गरिएको छ । तर यस अध्ययनबाट प्राप्त निष्कर्षलाई सम्पूर्ण क्षेत्रमा सामान्यीकरण गर्न सकिने अवस्थामा सीमित गरिएको छ ।

यो अध्ययन आफैमा महत्वपूर्ण रहनुको साथै यस अध्ययनमा गरिबीको मापन गर्ने क्रममा Poverty Gap Index को प्रयोग गरिएको छ । व्यक्ति गन्ति सूचकांक (Head Count Index) विधिको प्रयोग गरिएको अध्ययनमा व्यक्ति गन्ति सूचकांकले कूल जनसङ्ख्यामा गरिबीको रेखामुनि रहेको जनसङ्ख्या कति छ भन्ने कुरा बुझ्न सहयोग गरेको छ । प्रस्तुत अध्ययन व्याख्यात्मक तथा विश्लेषणात्मक ढाँचामा आधारित रहेको तथा तथ्याङ्कको स्वरुप गुणात्मक तथा परिमाणात्मक दुवै खालको भएकोले गुणात्मक तथा

परिमाणात्मक दुवै विधिको प्रयोग गरिएको छ । अध्ययन तथा अनुसन्धान गर्दा सम्पूर्ण जनसङ्ख्यालाई लिएर अध्ययन गर्न जटिल एवम् कठिन हुने भएकाले सम्पूर्ण जनसङ्ख्याको प्रतिनिधित्व रहने गरी नमुना छनोट गरिएको छ। यस अध्ययन क्षेत्रमा रहेका ६२५ घरधुरी मध्ये १६ प्रतिशत घरपरिवार अर्थात १०० घरपरिवारलाई सामान्य सम्भावनायुक्त नमूना छनोट विधिबाट छनोट गरी नमूनाको आकारको रूपमा लिइएको छ । कालिमाटी गाउँपालिका अन्तर्गत ७ वटा वडा मध्ये वडा नं. ४ मा रहेका ६२५ घरधुरीमध्ये १६ प्रतिशत घरधुरी अर्थात १०० घरधुरी सामान्य सम्भावनायुक्त नमुना छनोट विधिबाट छनोट गरिएको छ। सर्वप्रथम ६२५ घरधुरीको नाम संकलन गरी ६२५ वटा चिट्ठा बनाइएको छ र एउटा झोलामा राखि क्रमशः एक/एक गरी १०० वटा चिट्ठा तानिएको छ र तिनै चिट्ठा परेका घरधुरीमा गई तथ्याङ्क संकलन गरिएको छ।

प्रस्तुत शोधपत्रमा गरिबीको अध्ययन विश्लेषण गर्दा नेपाल जीवनस्तर सर्वेक्षण तेस्रोको मापदण्ड अनुसार गरिएको छ । प्रस्तत अध्ययन अनुसार ८५ प्रतिशत उत्तरदाता कृषि पेशामा संलग्न रहेको पाइएको छ भने केवल १ प्रतिशतमात्र बैदेशिक रोजगार तथा जागिरमा संलग्न रहेको पाइयो। उत्तरदाताहरुमा ७९ प्रतिशत पुरूष र २१ प्रतिशत महिला रहेका छन् । प्रस्तुत अध्ययन अनुसार छनोट गरिएका जम्मा घरधुरी मध्ये २४ घरधुरी अर्थात २४ प्रतिशत घरधुरी गरिबीको रेखामुनि रहेको पाइएको छ भने गरिव परिवारको जम्मा जनसङ्ख्या १४४ रहेको पाइएको छ । छनोट गरिएका घरधुरीमध्ये ७६ घरधुरी गरिबीको रेखाभन्दा माथि रहेको अर्थात् ७६ प्रतिशत घरधुरी गरिबीको रेखाभन्दा माथि रहेको पाइएको छ । जम्मा जनसङ्ख्याको ७१.३१ प्रतिशत गरिबीको रेखाभन्दा माथि रहेको पाइएको छ। यस अध्ययन अनुसार गरिबी भिन्नता सूचकांक १.७५५ रहेको पाइएको छ। गरिब घरधुरीको सङ्ख्या २४ रहेको र गरिबीको रेखामुनि रहेका घरघुरीमा बसोबास गर्ने मानिसहरूको सङ्ख्या १४४ रहेकोले औषतमा प्रति परिवार जनसङ्ख्या ६ जना रहेको पाइएको छ। त्यसैगरी गरिबीको रेखामाथि रहेका घरधुरीको सङ्ख्या ७६ रहेको र उक्त ७६ घरधुरीमा रहेका जम्मा मानिसको सङ्ख्या ३९० रहेको पाइयो भने गरिबीको रेखामुनि रहेका घरपरिवारका सदस्यको औषत जनसङ्ख्या ५.१३ जना रहेको पाइएको छ । यस अध्ययनमा गरिबी बढ्नुका मुख्य कारणहरु सामाजिक करीति, निम्न आय, भौगोलिक विकटता, अर्ध बेरोजगारी जस्ता तत्वहरु रहेको पाइएको छ। प्रस्तुत अध्ययनमा गरिबीको विश्लेषण गर्दा नेपाल जीवनस्तर सर्वेक्षण २०६६/ ६७ को मापदण्डमा आधारित रही तयार

पारिएको छ । केन्द्रीय तथ्याङ्क विभागबाट सञ्चालन गरिएको नेपाल जीवनस्तर सर्वेक्षण २०६६ /२०६७ तेस्रो बहुशीर्षक भएको घरपरिवार सर्वेक्षण हो । जुन सर्वेक्षण अनुसार क्षेत्र अनुसार गरिबीको मापदण्ड तय गरिएको छ । सल्यान जिल्ला मध्यपश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्रको पहाडी क्षेत्र भएकोले सो क्षेत्रमा गरिबीको रेखा तोकिएको मापदण्डको आधारमा यस अध्ययनमा गरिबीको विश्लेषण गरिएको छ ।

संक्षेपीकृत सूची (LIST OF ABBREVIATION)

आ.व.	:	आर्थिक वर्ष
के.त. वि.	:	केन्द्रीय तथ्याङक विभाग
क्र.स.	:	क्रम सङ्ख्या
गा.पा.	:	गाउँपालिका
नं.	:	नम्बर
ने.स.	:	नेपालको संविधान
सहप्रा.	:	सहप्राध्यापक
त्रि. वि.	:	त्रिभुवन विश्वविद्यालय
FGT	:	Foster-Gree-Thorbecke
UN	:	United Nations
T.U.	:	Tribhuvan University

विषयसूची

पृष्ठ

प्रतिवद्धतापत्र (Declaration) ii

सिफारिस-पत्र (Letter of Recommendation) iii

स्वीकृती -पत्र (Letter of Approval) iv

कृतज्ञता ज्ञापन (Acknowledgements) v

शोधसार (Abstract) vi

संक्षेपीकृत सूची (List of Abbreviation) ix

पृष्ठ

अध्याय एक (CHAPTER I) : परिचय (INTRODUCTION) १-८

१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि (Background of the Study) १

१.२ समस्याको कथन (Statement of the Problem) ४

१.३ अध्ययनको उद्देश्य (Objectives of the Study) ६

१.४ अनुसन्धान प्रश्न (Research Questions) ६

१.५ अध्ययनको औचित्य (Significance of the Study) ७

१.६ अध्ययनको परिसीमाहरू (Delimitations of the Study) ८

१.७ संगठनात्मक रूपरेखा (Organizational Structure) ८

अध्याय दुई (CHAPTER II) : सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन तथा सैद्धान्तिक ढाँचा (Review of Related Literature and Theoretical Framework) ९-१९

२.१ सैद्धान्तिक साहित्यको पुनरावलोकन (Review of Theoretical Literature) ९

२.२ अनुसन्धानात्मक साहित्यको पुनरावलोकन (Review of the Research Literature) १४

२.३ अध्ययनको सैद्धान्तिक ढाँचा (Theoretical Framework of the Study) १९

अध्याय तीन (CHAPTER III) अनुसन्धान विधि तथा प्रक्रिया (Research Method and Procedure) २२-२८

३.१ अनुसन्धान ढाँचा (Research Design) २२

३.२ तथ्याङ्कका स्रोतहरु (Sources of Data) २३
३.२.१ प्राथमिक तथ्याङ्कका स्रोतहरु (Sources of Primary Data) २३
३.२.२ द्वितीय तथ्याङ्कका स्रोतहरु (Sources of Secondary Data) २३
३.३ जनसङ्ख्या, नमुना आकार र नमुना छनोट रणनीति (Population, Sample Size and Sampling Strategy) २३
३.३.१ जनसङ्ख्या (Population) २३
३.३.२ नमुनाको आकार (Sample Size) २४
३.३.३ नमुना छनोट रणनीति (Sampling Strategy) २४
३.४ अध्ययन क्षेत्र (Study Area) २४
३.५ तथ्याङ्क संकलनका साधनहरु (Tools of Data Collection) २४
३.५.१ प्रश्नावली (Questionnaire) २५
३.५.२ अवलोकन (Observation) २५
३.६ तथ्याङ्क संकलनका प्रविधिहरू (Techniques of Data Collection) २५
३.६.१ अन्तर्वार्ता (Interview) २६
३.६.२ प्रत्यक्ष अवलोकन (Direct Observation) २६
३.७ गरिबी विश्लेषणका आधारहरु (Basic Indicators of Poverty Analysis) २७
३.७.१ व्यक्ति गन्ति सुचकांक (Head Count Index) २७
३.७.२ गरिबी अन्तराल सुचकांक (Poverty Gap Index) २७
३.७.३ आधारभूत सुचकका आधारमा गरिबी विश्लेषण (Analysis of Poverty by Basis Indicators) २८
३.८ तथ्याङ्कको विश्लेषण (Analysis of Data) २८

अध्याय चार (CHAPTER –IV) तथ्याङ्क संकलन तथा विश्लेषण (Data Collection and Analysis) २९-६३

४.१ उत्तरदाताको आधारभूत विवरण (Fundaments Statistics of the Respondents) ३०
४.१.१ पेशा अनुसार उत्तरदाताको विवरण (Occupation of the Respondents) ३१
४.१.२ लिङ्ग अनुसार उत्तरदाताको विवरण (Sex of the Respondents) ३२
४.१.३ उमेर अनुसार उत्तरदाताको विवरण (Age Group of the Respondents) ३२
४.१.४ भाषा अनुसार उत्तरदाताको विवरण (Language of the Respondents) ३३

४.१.५ धर्म अनुसार उत्तरदाताको विवरण (Religion of the Respondents) ३४
४.१.६ जात अनुसार उत्तरदाताको विवरण (Caste of the Respondents) ३५
४.१.७ परिवार सङ्ख्याको आधारमा उत्तरदाताको विवरण (Family Members of the Respondents) ३६
४.१.८ उत्तरदाताको शैक्षिक अवस्था (Educational Status of the Respondents) ३८
४.१.९ विद्यालय नजाने कारण (Causes of Not Going School) ३८
४.१.१० उत्तरदाताको भूमिमाथि पहुँच (Land Resources of the Respondents) ३९
४.१.११ आफनो उत्पादनले खान पुग्ने अवधि (Food Sufficiency from Own Cultivation) ४०
४.१.१२ घरको प्रकृति (Nature of House) ४१
४.१.१३ पशुपालनको विवरण (Livestock Status) ४२
४.१.१४ शौचालयको अवस्था (Status of Respondent's Toilet) ४३
४.१.१५ उत्तरदाताको वैदेशिक रोजगारीको अवस्था (Occupation of the Respondents) ४४
४.१.१६ पशुजन्य उत्पादनबाट हुने आम्दानीको अवस्था (Occupation of the Respondents) ४६
४.१.१७ कृषिबाट जीवनस्तर बढ्न नसक्नुको कारण (Causes Decreasing Lifestyle Due to Agriculture) ४७
४.१.१८ गरिबी बढ्नुको कारण (Causes of Increasing Poverty) ४८
४.१.१९ गरिबी निवारण समाधान गर्ने उपायहरू (Measurement of Poverty Reduction) ४९
४.१.२० परिवारका सदस्यहरूको पेशागत विवरण (Occupation of Family Members)५१
४.१.२१ परिवारका सदस्यहरूको वार्षिक आम्दानी (Annual Income of the Respondents) ५२
४.१.२२ कृषि क्षेत्रमा भएको खर्चको विवरण (Expenditure in Agriculture) ५३
४.१.२३ खाद्यान्नमा भएको खर्चको विवरण (Expenditure in Food) ५४
४.१.२४ लत्ताकपडामा भएको खर्चको विवरण (Expenditure in Clothes) ५५
४.१.२५ शिक्षा क्षेत्रमा भएको खर्चको विवरण (Expenditure in Education) ५६
४.१.२६ स्वास्थ्यमा भएको खर्चको विवरण (Expenditure in Health) ५८

४.१.२७ चाडपर्वमा भएको खर्चको विवरण (Expenditure in Festival) ६०

४.१.२८ बासस्थानको निर्माणमा भएको खर्चको विवरण (Expenditure in Housing) ६१

४.१.२९ सामाजिक कार्यमा भएको खर्चको विवरण (Expenditure for Social Work) ६१

४.१.३० विविध क्षेत्रमा भएको खर्चको विवरण (Expenditure in Miscellaneous) ६२

४.२ गरिबीको विश्लेषण (Analysis of Poverty) ६३

अध्याय पाँच (CHAPTER –V) : निष्कर्ष र सुझाव (Finding and Sugguestions) ६८-७२

५.१ सारांश (Summary) ६८

५.२ निष्कर्ष (Finding) ६८

५.३ सुझाव (Suggestions) ७३

अनुसूची (Annex)

सन्दर्भसूची (References)

तालिका सूची

तालिका	शीर्षक	पृष्ठ
१	पेशा अनुसार उत्तरदाताको विवरण (Occupation of the Respondents)	३१
२	लिङ्ग अनुसार उत्तरदाताको विवरण (Sex of the Respondents)	३२
३	उमेर अनुसार उत्तरदाताको विवरण (Age Group of the Respondents)	३३
४	भाषा अनुसार उत्तरदाताको विवरण (Language of the Respondents)	३४
५	धर्म अनुसार उत्तरदाताको विवरण (Religion of the Respondents)	३५
६	जात अनुसार उत्तरदाताको विवरण (Caste of the Respondents)	३५
७	परिवार सङ्ख्याको आधारमा उत्तरदाताको विवरण (Family Members of the Respondents)	३७
८	विद्यालय नजाने कारण (Causes of Not Going School)	४०
९	उत्तरदाताको भूमिमाथि पहुँच (Land Resources of the Respondents)	४०
१०	आफ्नो उत्पादनले खान पुग्ने अवधि (Food Sufficiency from Own Cultivation)	४१
११	घरको प्रकृति (Nature of House)	४२
१२	पशुपालनको विवरण (Livestock Status)	४३
१३	शौचालयको अवस्था (Status of Respondent’s Toilet)	४३
१४	उत्तरदाताको वैदेशिक रोजगारीको अवस्था (Occupation of the Respondents)	४४
१५	वैदेशिक रोजगारीबाट आम्दानी (Income of Foreign Employment)	४५
१६	पशुजन्य उत्पादनबाट हुने आम्दानीको अवस्था (Occupation of the Respondents)	४६
१७	कृषिबाट जीवनस्तर बढ्न नसक्नुको कारण (Causes Decreasing Lifestyle Due to Agriculture)	४८
१८	गरिबी बढ्नुको कारण (Causes of Increasing Poverty)	४९
१९	गरिबी निवारण समाधान गर्ने उपायहरू (Measurement of Poverty Reduction)	५१

२० परिवारका सदस्यहरूको वार्षिक आम्दानी (Annual Income of the Respondents) ५२

२१ कृषि क्षेत्रमा भएको खर्चको विवरण (Expenditure in Agriculture) ५३

२२ खाद्यान्नमा भएको खर्चको विवरण (Expenditure in Food) ५४

२३ लत्ताकपडामा भएको खर्चको विवरण (Expenditure in Clothes) ५५

२४ शिक्षा क्षेत्रमा भएको खर्चको विवरण (Expenditure in Education) ५७

२५ स्वास्थ्यमा भएको खर्चको विवरण (Expenditure in Health) ५९

२६ चाडपर्वमा भएको खर्चको विवरण (Expenditure in Festival) ६०

२७ सामाजिक कार्यमा भएको खर्चको विवरण (Expenditure for Social Work) ६१

२८ विविध क्षेत्रमा भएको खर्चको विवरण (Expenditure in Miscellaneous) ६२

२९ गरिबीको रेखामुनि रहेको घरधुरी सङ्ख्या (Number of Households Below the Poverty Line) ६४

३० गरिबीको रेखामुनि रहेको जनसङ्ख्या (Population Below the Poverty Line) ६५